

УДК 101.1:316.32:378

Наталія Рибка

ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ВИКЛАДАЧА ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної вищої освіти – специфіці викладання філософських дисциплін в умовах суспільства споживання. Також розглядаються специфіка й проблеми споживання як домінуючої форми діяльності в системі вищої освіти.

Ключові слова: філософія, університет, масова вища освіта, споживання, суспільство споживання.

Статья посвящена актуальной проблеме современного высшего образования – специфике преподавания философских дисциплин в условиях общества потребления. Также рассматриваются специфика и проблемы потребления как доминирующей формы деятельности в системе высшего образования.

Ключевые слова: философия, университет, массовое высшее образование, потребление, общество потребления.

The article is devoted to the actual problem of modern higher education – the specifics of philosophical disciplines teaching in a consumer society. It also discusses the specifics and problems of consumption as the dominant form of activity in the higher education system.

Keywords: philosophy, University, mass higher education, consumption, consumer society.

У другій половині минулого сторіччя світове суспільство набуває характеристики «суспільства споживання», споживання в сучасному суспільстві стає субстанціональною діяльністю. Споживча діяльність стає найпоширенішим видом, а також принципом громадської організації і, мабуть, вже не залишилося сфери, що не була б істотно деформована тими новими формами й видами діяльності, які вона спричиняє (комодифікація, брендизм, феномени кооптації й шопінга й інші) [8].

Підкреслимо, що споживання у нашу добу є провідним різновидом діяльності та набуває рис активність і інтенційність, і як масова діяльність, здатність істотно переформатувати традиційні види діяльності: медицину, науку, політику, у тому числі і освітню галузь. Ці види діяльності не завжди відповідають логіці ринку, а тому процеси комерціалізації протікають найбільше болісно: піддаються інфляції й руйнуються системи цінностей, традицій, призводять до моральної деградації та розкладання особистості. Внаслідок поширення механізмів споживчої діяльності на галузі науки й освіти загострюються протиріччя між політикою міжнародної мобільності й відкритості наукового й освітнього простору, задекларованої в багатьох

міжнародних договорах і реальній конкурентній боротьбі навчальних закладів, що приводить до зворотного [2; 8].

Формування ринку освітніх послуг, втрата сакральних засад освітньої діяльності, обурює працівників системи освіти, оскільки це не співпадає із їх традиційними ціннісними установками. В умовах суспільства споживання система освіти, а особливо система вищої освіти, описується за допомогою таких понять як: економіка знань, ринок знань, виробництво знань, попит на знання, академічне та наукове підприємництво, академічний капіталізм; університет розглядається як корпорація, а студенти як клієнти [1; 3; 5; 9].

Завдання кожного працівника освітньої галузі у цій ситуації стають суперечливими: з одного боку необхідно реалізовувати місію освіти – зберігати гуманістичний дух освіти, формувати неутілітарні мотиви освітньої діяльності, виробляти мову нової культури, а з іншої, популяризувати знання, викладати з максимальною ефективністю («бути маркетологом»). Така амбівалентність породжує протиріччя, вирішення яких полягає у пошуку кроків до істотного зниження напруженості.

Найбільш гостро проблема об'єднання принципів комерційної привабливості й глибокого освітнього змісту постає саме перед гуманітарними дисциплінами. Особливо проблематичною стала ситуація із філософією, яка виявилась не «комерційно» успішною дисципліною, хоча у Законі України «Про вищу освіту» компетенції, які повинні здобути у ВНЗ це «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей» [6], і формуються вони виключно в результаті вивчення філософсько-гуманітарних дисциплін: «Если специальные дисциплины делают студента специалистом, то философия и гуманитарные дисциплины формируют в нем личность – мыслящего и ответственного творца собственной жизни, гражданина своей страны. Человек, не приобщившийся к философии и гуманитарной культуре, оказывается не более чем роботом, действующим по вложенной в него кем-то программе и покорно подчиняющимся указаниям рекламы и средств массовой информации» [4, с. 22].

Слід зауважити, що викладання філософії – це, перш за все, соціальний процес формування мислення суб'єкта діяльності в конкретних історичних умовах його існування, що обумовлено прагненням звернути увагу на підстави, що сприяють, незважаючи на всю складність сучасних історичних умов існування філософії у вузі,

формуванню творчого мислення в студента, і саме тому, цей соціальний процес не співпадає із ідеалами суспільства споживання.

Відношення до філософії в сучасному світі дуже неоднозначне, зазначає дослідник Є.М. Івахненко [1] що визначається різко зростаючим темпом життя (недоліком сил і часу для забезпечення самого необхідного), широким поширенням надлишкової інформації, симулякрів, прагматичних критеріїв формування особистості. Багатьом філософія заважає, відволікаючи їх від меркантильних цілей і способу життя, де превалює розум. Крім того, філософія тісно пов'язана із цінностями, із совістю, а ці якості також затребувані далеко не всіма й не завжди. Однак криза, що охопила сучасний світ, істотно міняє відношення до філософії, оскільки мова йде вже про саме існування людства, і людина як ніколи має потребу в опорах. Невипадково останнім часом сильно зріс інтерес до релігій, різного роду містици, сучасних міфів, однак ці опори тимчасові, більшість із них дають ілюзію чогось міцного, і, звичайно, філософія набагато більше гідний і надійний фундамент серед всіх можливих у нинішніх умовах [1].

Не можна не відзначити того факту, що міжнародні організації (такі як ЮНЕСКО) виступають із пропозиціями, щодо поліпшення стану із вивченням філософії у світі: розробляються рекомендації щодо здійснення права на філософію, що означатиме для кожного право ознайомитися з аргументованими точками зору на повсякденні, культурні й релігійні звички, які ставляться до можливого мирного співіснування людей; розробляються рекомендації для розширення викладання філософії, у тому числі у всіх школах світу; робиться спроба популяризувати філософське знання - відмічається міжнародний день філософії.

З 2002 року, за ініціативою Всесвітньої організації ЮНЕСКО, святкується щорічно в третій четвер листопада Всесвітній день філософії. Зараз цей день відзначається більш ніж в 70 країнах – членах ЮНЕСКО в усьому світі. Останнім часом відбувається розширення значення та змісту Всесвітнього дня філософії: проводять конференції, засідання, круглі столи, філософські кафе, зустрічі з діячами мистецтва, виставки книг, пов'язаних з актуальною філософською проблематикою.

Значення святкування Міжнародного дня філософа полягає утім, щоб знайти загальну платформу обговорення соціокультурних перетворень, що відбуваються зараз, залучити людей до філософської спадщини, доповнити сферу повсякденного мислення новими ідеями, стимулювати публічні дебати із приводу викликів, що постають перед соціумом сьогодні. Філософія вчить досліджувати фундаментальні істини та вихідні

посилки й будувати власні висновки. Протягом багатьох століть у різних культурах філософія заклала основу для критичного, незалежного й творчого мислення.

Спроби популяризувати філософію, як би відрекламувати, не діють реальних значимих результатів, бо ринкові механізми не спрацьовують у разі філософського знання, яке суттєво відрізняється від звичних товарів, логікаринку визнає тільки утилітарне значення дослідження й викладання.

Внаслідок цього, як зауважують фахівці [1; 4; 7], викладання філософії, в умовах академічного капіталізму, звужується до вступного курсу в гімназії або ліцеї, і навіть не завжди філософія викладається університеті. У США пропонується курс на вибір, що отримав назву «Критичне мислення» (Critical thinking), а в кращих університетах обов'язковим є Great Curriculae Book, що припускає знайомство як з літературними, так і з філософськими текстами. У найкращому разі факультативні курси по філософії містять ази аналітичної філософії в англійськомовних країнах або історико-філософське введення в країнах континентальної Європи. Викладачів готують на філософських факультетах, як і всі інші фахівці вони мають фіксований набір знань і вмінь індивіди, що займають місця в ліцеї або в університеті.

Сучасне суспільство ускладнюється, потребує подовження терміну навчання, ця тенденція, в найбільш розвинених країнах, призвела до масовізації вищої освіти, якість якого остається досить низькою. В цих умовах університет став потужною корпорацією, яка поставляє кваліфікованих фахівців для інших корпорацій. Масові університети служать утилітарним цілям, а тому назва «університет» до більшості з них взагалі навряд чи застосовне, оскільки вони випускають вузьких фахівців із вкрай обмеженими знаннями й умінями [7].

Позначимо, що у тих вузах, які зайняті фундаментальною наукою, філософське знання традиційно затребуване, але в масовому вищому учбовому закладі філософія не має виключно високого статусу, і як і у минулому цікавить далеко не всіх [7].

Складність ситуації помножується внаслідок специфіки сучасного абітурієнта, як споживача освітніх послуг: відсутність навичок запам'ятовування та систематизації інформації в класичному, фундаментальному сенсі; відсутність інтересу до того, що не дає швидкого результату; недостатня загальноосвітня підготовка.

А отже, студент як споживач знань, закреслює реальність освіти. Результати навчання не можна купити як товар, якщо, звичайно, під ними розуміється не диплом. Вони становлять наслідок власних зусиль по вивченню того, що визначається як товар, але насправді є лише умовою

так званої покупки. Просто заплативши, можна не одержати те, за що платиш, хоча б в наслідок нездатності або неготовності освоїти куплене. До результатів навчання варто віднести розвиток особистості, що формує дослідницький розум, здатність проблематизувати ідеї й породжувати нові, системне й критичне мислення, когнітивне різноманіття психічного, розуміння й соціальна взаємодія [2].

У такій ситуації, визначальну роль освітньому процесі відіграє особистість викладача філософії та інших гуманітарних дисциплін. Це пояснюється специфікою предмета: філософія є не тільки міждисциплінарним, але й позадисциплінарним фундаментом освіти. Значення філософії в організації освітнього процесу у ВНЗ полягає у тому, що філософія повинна виконувати функцію первинної організації свідомості у студента, слугувати міждисциплінарною базою для наступного навантаження у вигляді спеціалізованих дисциплін.

Під впливом «академічного капіталізму» у сфері академічного персоналу й академічної культури відбувається деформація моделей університетської професійної діяльності: (викладач вже не тільки вчитель і педагог, але підприємець і менеджер); підірив гарантії права на працю професорсько-викладацького складу (контракт із викладачем може бути розірваний у будь-який час); зміна схем оплати окремих аспектів академічної кар'єри (викладач заробляє гроші, не тільки займаючись навчанням студентів); трансформація статусу професора (переродження за допомогою комерціалізації професора-просвітителя і носія вищих зразків академічної етики в підприємця); профілювання студента як клієнта (у результаті чого формується нове відношення до студента «клієнт завжди правий», а викладач сприймається студентами як обслуговуючий персонал); введення моделі американської мотивації академічного персоналу й скорочення ставок професорам; використання більш дешевого й менш принципового персоналу; скорочення числа постійних працівників; збільшення числа тимчасових працівників; впровадження схем тимчасового наймання; зростання економічної й кадрової неоднорідності університетських структур; підвищення гнучкості персоналу (пріоритет викладачів і інших працівників, що володіють численними навичками, множинність ролей викладацьких кадрів); наростання загроз функції критичного мислення (до організацій, що фінансують наукові розробки – лояльне відношення); поява феномена комерційної таємниці; зниження відповідальності за наукову вірогідність результатів досліджень, насамперед, за рахунок обслуговування корпоративних інтересів; посилення орієнтації на цінності підприємництва [5; 9].

На тлі негативних наслідків процесів комерціалізації освіти, всупереч усьому, у сучасному ВНЗ зростає роль викладача, оскільки рушійною силою освітнього процесу є вчитель, викладач, а кожен університет, ВНЗ складає свій рейтинг спираючись на результати їх наукової, методичної, організаційної праці, на їх міжнародні зв'язки, на їх фахові та психологічні компетенції, викладач виступає як ключовий суб'єкт розвитку соціального капіталу у суспільстві.

Нагадаємо, що діяльність викладача, а особливо викладача філософії, складається не тільки з наукової роботи, а також й із психолого-педагогічних аспектів: за сучасним умов розширюється діапазон його психологічного й педагогічного впливу на учнів: викладач уже не може бути тільки провідником знань і інформації, він повинен бути педагогом, психологом, психотерапевтом.

Не можна відкидати значення розуміння самого викладача того соціального, психологічного, і навіть політичного фону, яких впливає на учбовий процес. Можна вважати, що не відповідність актуальним форматам викладання це прояв недостатньої фахової підготовки викладача, що не у повній мірі розуміє процеси які відбуваються навколо нього.

На нашу думку, цікаво та своєчасно нагадати, що у Середньовіччя викладачі університетів жили на внески студентів, це робило їх досить чутливим до потреб навколишньої його міського середовища. Щоб бути затребуваним, викладач повинен був бути активно включеному у життя міста, розуміти мінливі запити й настрої навколишнього соціального життя. А якщо ми звернемося до традицій Гумбольдтського університету, ідеали якого системно запроваджуються у ВНЗ України, для того щоб уникнути застою, зберегти корпоративний дух змагальності й прагнення до істини, необхідно впроваджувати такі принципи: по-перше, це принцип мобільності, як досвід і вміння працювати у різних навчальних закладах, для того, щоб підтвердити, що це дійсно вчений. По-друге, необхідно наукове визнання науковим співтовариством, що фіксується через систему публікацій, індекси цитування й так далі [3].

Оскільки неузгодженість між цілями освіти та суспільства споживання вирішується за допомогою впровадження у ВНЗ принципів підприємницької організації, то підвищення науково-педагогічної майстерності викладача філософсько-гуманітарних дисциплін – це найбільш актуальне завдання. Сприяння всебічному підвищенню статусу, створення умов до зростання престижності викладацької діяльності взагалі, а викладання філософії зокрема, сприятиме підвищенню якості

освіти, формуванню у студентів актуальних навичок та компетенцій, що безумовно, позитивно позначиться на рейтингу ВНЗ.

- Ивахненко Е.Н. Философский факультет в условиях наступления академического капитализма / Ивахненко Е.Н. // Высшее образование в России. – 2013. – № 2. – С. 62-73.
- Карпов А.О. Коммодификация образования в ракурсе его целей, онтологии и логики культурного движения/А.О. Карпов // Вопросы философии. – 2012. – №10. – С.85-96.
- Куренной В.А. Университетская корпорация/В.А. Куренной// Неприкосновенный запас, 2006.– № 4 (48-49). – С. 185-193.
- Никифоров, А.Л. Философия в системе высшего образования / А.Л. Никифоров // Вопросы философии. – 2007. – № 6. – С. 17-23.
- Покровский, Н.Е. Корпоративный университет: утопия, антиутопия или реальность?/Е.Н. Покровский//Экономика образования.–№ 3–2014.– С.23-29.
- Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556 – VII // Урядовий кур'єр. – 2014. – 13 серп. (№ 146). – С. 7-18.
- Руткевич А.М. Философия в истории высшего образования [Текст]: препринт WP6/2014/02 / А.М. Руткевич; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 52 с.
- Рыбка Н.Н. Потребление как актуальный вид деятельности в современном обществе/ Н.Н. Рыбка//Михаило-Архангельские чтения: материалы IX международной научно-практической конференции (15 ноября 2014 г., г. Рыбница) – Рыбница: 2014. – С. 268-269.
- Шиканов Л.А. Университет как предпринимательская организация (академический капитализм) [Электронный ресурс] / Л.А. Шиканов // Трансформация научных парадигм и коммуникативные практики в информационном социуме: сборник научных трудов VI Всероссийской научно-практической конференции студентов и молодых ученых, г. Томск, 5 -6 декабря 2013 г./ Национальный исследовательский Томский политехнический университет (ТПУ), Институт социально-гуманитарных технологий (ИСГТ) ; под ред. В. И. Турнаева и др.. – Томск: Изд-во ТПУ, 2013. – С. 264-266// <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/c/2013/C26/128.pdf>.